

RADÓ PÉTER

Asszimiláció és nyelvváltás a magyarországi szlovének körében

A 19. század derekán az etnográfia igen gondosan megkülönböztette egymástól a bunyevácokat, horvátokat, sokácokat és szerbeket, de nem különböztette meg a szlovéneket és a vendeket.¹ A különbség, véleményem szerint, csak ezután, a század utolsó harmadában alakult ki. Ennek oka részben az lehetett, hogy a több tájnyelvi változat egységesülését eredményező szlovén nyelvi sztenderdizációból (az irodalmi nyelvi változat kialakulásából) egyes tájnyelvi csoportok kimaradtak, részben pedig az, hogy néhány dominánsan német (a korabeli Karintiában) vagy magyar (a korabeli Vas és Zala megyében) nyelvi-kulturális közegben élő csoportok részben asszimilálódtak. Valójában persze ez a két ok ugyanannak a folyamatnak a két oldala, mert a nyelvi alkalmazkodás („nyelvi asszimiláció”) útjára lépett csoportok szókészletük felfrissítésekor nem a szlovén irodalmi változathoz, hanem a német, illetve a magyar nyelvből merítettek. Ausztriában a 20. század közepén az egy évszázaddal korábban még minden szlávot jelölő windish szóval egy önálló etnikai csoporttá vált, német szavakkal bőségesen átszőtt szláv nyelvet beszélő kisebbséget jelöltek.²

A magyarországi Vendvidék három tájnyelvi csoportja csak igen laza kapcsolatban állt a karintiai szlovénsséggel, ezért a falusi papság által művelt irodalma is ezeken a tájnyelveken alakult ki. Pável Agoston szerint „a vend nyelv a délszláv nyelvek (szlovén, horvát, szerb, bolgár) csoportjába tartozik. Voltaképpen csak a szlovén egyik önállósult nagyobb nyelvjárása, amelytől elsősorban hangsúlyviszonyaiban, hanglejtésében, a mássalhangzók lágyításának kérdésében és - komolyabb nyelvújítás híján - a modern szókincs feltűnő szegénységében különbözik”.³

Fontosabb kérdés, hogy a vizsgált kisebbségi csoport különállása mennyire mesterséges fragmentálás eredménye. A negyvenes évektől a kisebbségpolitika gyakorta használt manipulációs eszköze a fragmentálás: egyes kisebbségi csoportok szétválasztása, létszámuk minimalizálása, s ily módon eljelentéktelenítése. Jó példa erre a moldován kisebbség „létrehozása” Moldáviában, vagy a székelyek és magyarok megkülönböztetése Romániában.⁴ A fragmentálással kapcsolatos legnagyobb nehézséget Liebich fogalmazta meg: „A helyzet annyiban kényes, hogy az előmozdított differenciálásnak gyakran igenis van némi etnográfiai vagy történelmi relevanciája.”⁵ Mindezek alapján az adatok feldolgozása során a következő előfeltevésekkel éltem:

(a) A Vendvidék hét falujában élő nemzeti kisebbségi csoportot egyetlen nemzetiségi közösségnek tekintem. Ennek megfelelően, ahol a nemzetiségi önbevallás opciójának nincs magyarzó értéke (vagy nem éppen magáról az opcióról van szó) nem választom szét a magukat szlovénnek és a magukat vendnek vallók válaszait. Ilyen például a nyelvhasználat, mert a hét falu szlovén (vend) lakossága árnyalatnyi különbségektől eltekintve ugyanazt a nyelvet beszéli. (Fordítva már nem így fogok eljárni; mint látható lesz, a nyelvhasználat terén mutatkozó különbségeknek komoly jelentősége van a nemzetiségi önbevallás szempontjából.)

(b) Az eltelt bő évszázad alatt lezajlott erőteljes akkulturációs és akkomodációs folyamat ellenére a Vendvidéken élő kisebbségi közösség anyaországának Szlovéniát tekintem.

Mindemellett a különböző eredetmítoszok vagy amatőr történeti-nyelvészeti bűvárkodások alapján nincs értelme a Vendvidék nemzetiségi lakóit leválasztani a szlovén népről, s nem lehet megkérdőjelezni senkinek a jogát arra, hogy a kétségtelenül létező nyelvjárási és kulturális különbségek miatt vagy *bármilyen más okból* valaki vend nemzetiségűnek vallja magát.

Az igazi problémát az okozza, hogy a magukat szlovén vagy vend nemzetiségűnek valló, nemzetiségi szocializációs háttérrel rendelkező s dominánsan nemzetiségi kulturális gyakorlatot folytató személyekből álló csoport és a magukat magyar nemzetiségűnek valló, egyértelműen magyar szocializációs háttérrel rendelkező s dominánsan magyar kulturális

gyakorlatot folytató személyekből álló csoport között látszik egy harmadik is. Egy olyan csoport, mely többé-kevésbé kettős identitású, vegyes szocializációs háttérrel rendelkező, két kultúrájú (kétnyelvű) személyekből áll, s melynek létszáma jócskán meghaladja az előbbi két csoportét együttvéve. Az, hogy e „köztes állapotú”, az asszimilációs folyamat különböző stádiumában lévő személyekből álló csoport tagjai mikor, minek hatására, milyen nemzetiségűnek vallják magukat, a látszat szerint, esetleges.

A szlovén (vend) kisebbség létszáma

Széles körű konszenzus alakult ki abban a tekintetben, hogy az *önbevalláson alapuló adatgyűjtés* Magyarországon nem alkalmas arra, hogy segítségével a hazai nemzeti kisebbségek létszámát pontosan meg lehessen állapítani. Ennek nem a népszámlálások vagy a különböző szociológiai adatfelvételek lebonyolításának szakszerűtlensége, esetleg valamilyen manipulatív beavatkozás az oka, hanem egyrészt a hazai kisebbségek keserű történelmi tapasztalatai, másrészt pedig kulturális-szociálpszichológiai jellegzetességei.

Közismert, hogy a hazai németek kitelepítése, a szlovák lakosságcsere, a „délsláv” kisebbségekkel szembeni intézkedések hosszú időre óvatossá tették e kisebbségi csoportok tagjait nemzetiségük nyílt megvallásával kapcsolatban. Az eltelt megközelítően két évtizedben ezek a félelmek jól dokumentálhatóan enyhültek, viszont drasztikusan felgyorsult e kisebbségek asszimilációja.

A nagyobb nemzeti kisebbségi közösségeken belül többségbe kerültek a kétnyelvű, kettős kultúrájú és identitású személyek. E kettős identitást az jellemzi, hogy pszichológiai, politikai vagy más ok hatására az önbevallás pillanatában bármelyik „oldal” aktualizálódhat. Mindezt azért szükséges előrebecsíteni, hogy világos legyen: az ebben a részben ismertetett önbevalláson alapuló adatok nem a Vendvidék falvaiban élő szlovén (vend) kisebbség „valóságos” létszámáról, hanem a magukat szlovénnek, illetve vendnek vallók létszámáról tudósítanak.

A magyarországi népszámlálások három ismerv segítségével állapítják meg a kisebbségek számát: a nemzetiség, az anyanyelv és a beszélt nyelv. A népszámlálási adatok publikációi nem közlik külön, *hogy* hányan vallják magukat szlovén és vend nemzetiségűnek, illetve anyanyelvűnek. A közigazgatásilag Szentgotthárdhoz tartozó Rábatótfalu népszámlálási adatai sem állnak rendelkezésünkre.

Az 1990. évi népszámlálás adatai szerint a hat faluban összesen 1309 szlovén (vend) nemzetiségű, illetve 1404 szlovén (vend) anyanyelvű személy él. A magukat szlovén (vend) nemzetiségűnek vallók aránya az 1980-as 54 százalékról 1990-re 58 százalékra nőtt, a magukat szlovén (vend) anyanyelvűnek vallók aránya viszont ugyanezen idő alatt 71 százalékról 62 százalékra csökkent. A növekedés mögött nem kis részben a nemzetiségi hovatartozás megvallásával kapcsolatos félelmek oldódása áll.⁶

Az aránynövekedés másik magyarázata az a tény, hogy a nemzetiségi közösséghez való tartozásukat kinyilvánítók száma kisebb mértékben csökkent, mint a hat falu összlakossága. Tíz év alatt a lakónépesség 454 fővel (17%-kal) a szlovén (vend) nemzetiségűek száma 146 fővel (10%-kal) csökkent.⁷ 1990-ben a szlovénül beszélők száma a hat faluban 1753 volt, ez 349 fővel több a magukat szlovén (vend) anyanyelvűnek, s 444 fővel a magukat szlovén (vend) nemzetiségűnek vallók számánál.

1. táblázat *A népszámlálás során magukat szlovén (vend) nemzetiségűnek és anyanyelvűnek vallók, valamint a szlovénül beszélők száma és aránya 1990-ben.*

Település	Lakó népesség	Szlovén (vend) nemzetiségű		Szlovén (vend) anyanyelvű		Szlovénül beszél	
		fő	%	fő	%	fő	%
Alsószölnök	451	39	9	115	25	186	41
Apátistvánfalva	438	190	43	190	43	367	84
Felsőszölnök	756	664	88	65	88	700	93
Kétvölgy	160	128	80	140	88	143	89
Orfalu	77	60	78	60	78	62	81
Rábatótfalu	n.a.	n.a.	-	n.a.	-	n.a.	-
Szakonyfalva	386	228	59	234	61	295	76
Összesen	2268	1309	58	1404	62	1753	77

Az 1990-es népszámlálás és kérdőíves adatfelvételünk között eltelt három év alatt a déli határainkon túl zajló események és az egyre jobban kiélesedő „vend-szlovén” vita hatására a magukat szlovén (vend) nemzetiségűnek vallók aránya: 58 százalékról (népszámlálás) 49 százalékra (kérdőív) csökkent. A magukat szlovén (vend) anyanyelvűnek vallók aránya ezzel szemben nőtt: 62 százalékról (népszámlálás) 71 százalékra (kérdőív).

Kérdőívünkben a nemzetiségre és anyanyelvre vonatkozó kérdéseket magyarul és a Vendvidéken használt szlovén tájnyelven egyaránt feltettük. A magyarul feltett kérdésre válaszolva 202 fő, a megkérdezettek 49 százaléka, a nemzetiségi nyelven feltett kérdésre 173 fő, a megkérdezettek 42 százaléka vallotta magát szlovén vagy vend nemzetiségűnek. Ha a kérdést magyarul tettük fel 293-an, a megkérdezettek 71 százaléka, ha nemzetiségi nyelven 253-an, a megkérdezettek 61 százaléka vallotta magát szlovén vagy vend anyanyelvűnek.⁸

A magukat nemzetiséginek valló személyek közül 68 fő, a megkérdezettek 16 százaléka szlovén, 134 fő, a megkérdezettek 32 százaléka vend nemzetiségűnek vallotta magát. A nemzetiségi anyanyelvűek közül 80 fő, a megkérdezettek 19 százaléka szlovén, 213 fő, a megkérdezettek 51 százaléka vend anyanyelvűnek vallotta magát.

2. táblázat A kutatás során megkérdezett személyek anyanyelve és nemzetisége (N=404)

Település	Magyar anyanyelvű	Szlovén (vend)	Egyéb	Magyar nemzetiségű	Szlovén (vend)	Egyéb
Alsószölnök	38	16	4	39	11	4
Apátistvánfalva	6	60	-	22	44	-
Felsőszölnök	19	100	4	49	69	2
Kétvölgy	2	15	-	6	10	-
Orfalu	2	11	-	5	8	-
Rábatótfalu	28	66	-	52	42	-
Szakonyfalva	19	25	-	23	18	-
Összesen	114	293	8	196	202	6

Minősítésen és becslésen alapuló adatok. Az önbevalláson alapuló népszámlálási adatokkal kapcsolatos, már említett fenntartások miatt a KSH 1980-ban 506 településen kiegészítő nemzetiségi adatfelvételt végzett. Az adatfelvétel minősítésen alapult, a helyi önkormányzatok erre felkészített, a falvak lakóit jól ismerő munkatársai sorolták be a lakosokat az adatfelvétel különböző kategóriáiba.⁹ A „tanácsi minősítés” célja a „nemzetiségi kulturális igényű népesség” számának felmérése volt. Az ekként minősített családok tagjait több csoportra osztották a következő kategóriák szerint: (a) egyértelműen nemzetiségi; (b) nemzetiségileg vegyes, nyelvileg nem asszimilálódott; (c) nemzetiségileg vegyes, nyelvileg asszimilálódott.

3. táblázat *A Vendvidék falvainak szlovén (vend)lakossága népszámlálás és „tanácsi minősítés” szerint 1980*

Település	összesen	Tanácsi minősítés			Nép- számlálás
		(a)	(b)	(c)	
Alsószölnök	231	116	106	9	121
Apátistvánfalva	468	434	34	-	215
Felsőszölnök	904	788	116	-	792
Kétvölgy	216	195	21	-	173
Orfalu	92	80	12	-	-
Rábatótfalu	652	479	173	-	n.a.
Szakonyfalva	340	278	59	3	154
Összesen	2903	2370	521	12	1455

(a) egyértelműen nemzetiségi

(b) nemzetiségileg vegyes, nyelvileg nem asszimilálódott

(c) nemzetiségileg vegyes, nyelvileg asszimilálódott

Az adatok szerint a hét falu „nemzetiségi kulturális igényű” lakossága 1980-ban 2903 fő volt, ebből 2370 egyértelműen nemzetiségi. A tanácsi minősítés szerint tehát a nemzetiségi lakosság száma durván kétszer akkora, mint az ugyanebben az évben magukat szlovénnek (vendnek) vallóké.

Kérdőívünk válaszai alapján kétféleképpen is megbecsülhető a hét falu nemzetiségi lakosságának létszáma: a megkérdezettek önbevallása arányainak kiterjesztése a települések egészére, valamint az önbevallás és a családtagok minősítésének bizonyos kombinációja. Az önbevallás adatait kiterjesztve a hét falu teljes népességére a nemzetiségi lakosság becsült létszáma 1448 fő.

A kérdőív kitöltése során válaszadóinkat arra kértük, hogy közöljék a velük egy háztartásban élő személyek nemzetiségét. Mivel vizsgálatunk a hét falu 967 háztartásából 416-nak a nemzetiségi összetételéről gyűjtött adatokat, a mintára vonatkozó arányok jól kiterjeszthetők a teljes népességre. Az így készült becslés nem tisztán minősítésen alapszik, mert a megkérdezett személyek önbevallásuk alapján kerültek egyik vagy másik csoportba.

Az adatok igazolták azt az előzetes feltételezésünket, hogy az emberek könnyebben sorolnak másokat valamelyik nemzetiségi kategóriába, mint önmagukat. A „családi minősítésen” alapuló becslés adatai mind a hét településen meghaladták az egyéni önbevallás alapján készült becslés adatait. E szerint a számítás szerint a Vendvidék falvaiban összesen 1659 szlovén (vend) nemzetiségű személy él.

4. táblázat *A Vendvidék falvainak szlovén (vend) lakossága önbevallás és „családi minősítés” alapján számított becslés szerint*

Település	Becslés önbevallás alapján	Becslés „családi minősítés” alapján	Népszámlálás (1990)
Alsószölnök	29	76	39
Apátistvánfalva	166	342	190
Felsőszölnök	244	498	664
Kétvölgy	53	175	128
Orfalu	22	37	60
Rábatótfalu	133	314	n.a.
Szakonyfalva	76	217	228
Összesen	723	1659	*1309

* Rábatótfalu nélkül

A kisebbségi közösséghez való tartozás egyik sajátos, nem gyakran emlegetett ismérve a származás vagy helyesebben: a kisebbségi származás tudata, amely igen lényeges az egyén szempontjából, mert prepozicionálja az identitását. Aki vállalja kisebbségi közösséghez tartozását, az természetes adottságként jelenítheti meg hovatartozását. Azok azonban, akik nemzetiségi származásuk ellenére is magyarnak tekintik magukat, azok tudomásul vesznek egy transzgenerációs változást, tehát döntést hoznak.

Megkérdeztük válaszadóinkat édesanyjuk és édesapjuk nemzetisége felől is. Az összesített adatok szerint a válaszadók 71 százalékának az édesapja, 76 százalékának pedig az édesanyja szlovén vagy vend nemzetiségű, az adatokból képzett összevont mutató szerint a válaszadók 72 százaléka tisztán nemzetiségi házasságból, kevesebb mint 7 százaléka vegyesházasságból, 21 százaléka pedig tisztán magyar házasságból származik. Ez azt mutatja, hogy a ma élő nemzedékek szülei még betartották a házassági endogámia szabályait.

Ezeket az adatokat a hét falu teljes lakosságára kivetítve, becslésem szerint, körülbelül 2100 olyan személy él e településeken, aki egyértelműen nemzetiségi származásúnak vallja magát, akinek édesanyja és édesapja egyaránt szlovén vagy vend nemzetiségű.

A magyarországi szlovének (vendek) létszáma, széles körben elfogadott becslés szerint, ötezer fő.¹⁰ Az elmúlt évtizedek egyre gyorsuló ütemű asszimilációja miatt (amit ez a tanulmány is bőségesen igazol majd) és az eddig ismert adatokat figyelembe véve ezt a számot túlzottnak tartom.

Nyelvi szocializáció és nyelvtudás

Egy nemzeti kisebbségi közösség asszimilációja leginkább a nyelvvesztés folyamatának feltárásával dokumentálható, mert az azt bizonyítja, hogy elégtelenül működnek azok a *nyelvi szocializációs* mechanizmusok, melyek a nyelv átörökítésére hivatottak. A nyelvi szocializáció nemcsak a nemzetiségi nyelv átörökítésének kulcskérdése, hanem az egész kisebbségi szocializációs folyamatnak is. Mint Réger Zita írja: „...a felnőtt-gyermek beszédkapcsolat alakulása, s ebben a nyelv társadalmilag elfogadott használati módjának az átadása *része és egyben eszköze a kultúra átadásának, magának a szocializációs folyamatoknak*: társadalmi magatartást, személyiségfejlődést, gondolkodást, világnézet formáló tényező.”¹¹ A hiányos kisebbségi nyelvi szocializáció tehát par excellence hiányos kisebbségi szocializációnak tekinthető.

Nyelvi kisebbségek tagjainak esetében a különböző szocializációs tényezők hatása jól megragadható e személyek korai nyelvi szocializációjának feltérképezésével. Ily módon leírhatóak és elemezhetőek a nyelvi „szocializációs tér”¹² jellegzetességeinek összefüggései a később vizsgált azonosságtudattal is. A továbbiakban a három legfontosabb szocializációs tényező: a család, a kortárs csoport és az iskola szerepét próbálom meg felmérni ebben a folyamatban.

A magyarországi nemzeti kisebbségek körében végzett eddigi kutatások gyakorlatán módosítva a nyelvhasználatra vonatkozó kérdéseket két lépcsőben tettük fel. Abban az esetben, ha a válaszadó kettős (magyar és szlovén, magyar és vend) nyelvhasználatról tudósított megkérdeztük, hogy a magyar vagy a nemzetiségi nyelvet használja-e többet. A magyar, illetve a nemzetiségi dominanciájú kétnyelvűség kategóriájának bevezetése kiszélesítette elemzési lehetőségeinket, ráadásul megfelel a magyarországi nemzeti kisebbségek nyelvhasználati jellemzőinek.

A megkérdezettek szüleiről két információ áll rendelkezésünkre: nemzetiségük és az, hogy milyen nyelven beszélnek (beszéltek) egymással. A magukat szlovén vagy vend nemzetiségűnek valló személyek közül tizenegy etnikailag vegyes, 161 „tisztá” nemzetiségi házasságból származik. (A vegyes házasságban született személyek közül egynek az édesanyja, tíznek az édesapja magyar.)

A megkérdezettek közül 14 személynek a szülei magyarul, 15 személynek a szülei két nyelven (öté dominánsan magyarul, tízé dominánsan magyar nyelven), 169 személy szülei pedig kizárólag nemzetiségi nyelven beszéltek egymással.

A családi nyelvi szocializáció fokozatos gyengülését mutatja, hogy magyarul vagy két nyelven, de dominánsan magyarul beszélő szülőkről csak a fiatalabb s - jóval kisebb számban - a középgenerációhoz tartozó megkérdezettek tudósítottak. (A negyvenévesnél fiatalabbak csoportjának 70 százaléka válaszolta azt, hogy szülei csak szlovénül beszéltek egymással.) Az idősebbek között egyetlen személy sem akadt, akinek a szülei nem kizárólag nemzetiségi nyelven beszéltek egymással.

A nyelvi kisebbségek tagjainak szocializációjában fontos szerepet játszanak a kortárs csoportok is, ezért megkérdeztük, hogy gyermekkorukban milyen nyelven beszéltek a többi gyerekkel. A válaszadók 17 százaléka (35 fő) magyarul, 14 százaléka két nyelven (ebből tizenketten dominánsan magyarul, tizenheten főként nemzetiségi nyelven), 68 százaléka (137 fő) pedig kizárólag nemzetiségi nyelven beszélt iskolatársaival. A válaszok megoszlásának életkori csoportok szerinti bontásában is tetten érhető a nyelvi szocializációs tér beszűkülése. Míg a hatvanéves vagy annál idősebb korcsoport tagjainak 91 százaléka, addig a harmincévesnél fiatalabbak csoportjának csupán 39 százaléka közölte, hogy iskolatársaival kizárólag vagy túlnyomórészt nemzetiségi nyelven beszélt.

A kisebbségi nyelvi szocializáció egyik legjobb fokmérője, ha azt vizsgáljuk, hogy a megkérdezettek mikor és hol tanulták meg a többség nyelvét. Különböző nyelvészeti, pszicholingvisztikai vizsgálatok eredményei azt bizonyítják, hogy csak az anyanyelvi korai családi szocializáció tekinthető teljes értékűnek.¹³ A legkorábbi életszakasztól kétnyelvű családban felnőtt gyermekeknek sem anyanyelvi, sem magyar nyelvi készségei nem alakulnak ki igazán. Két eltérő struktúrájú nyelv egyidejű tanulása rontja a nyelvi szocializáció hatásfokát mindkét nyelv szempontjából.

Az erre vonatkozó kérdés válaszait összegezve kiderül, hogy szlovén (vend) nemzetiségű válaszadóink 69 százaléka hatéves kora után tanult meg magyarul. (Tíz százalék élete első három évében, további 21 százalék négy és hatéves kora között.)

Egy másik kérdés segítségével arról szerettünk volna képet alkotni, hogy a hét falu nemzetiségi lakói a családban vagy valamelyik oktatási intézményben sajátították el a magyar nyelvet. A nagy többség (66%) az iskolában tanult meg magyarul. A családot 25 százalék említette. Azoknak a 86 százaléka pedig, akik hatéves koruk után tanultak meg magyarul, az iskolát nevezte még.

A teljes értékű családi nyelvi szocializáció fontosságára utal az a tény is, hogy azoknak a személyeknek, akik a családban tanulták meg a magyar nyelvet, a 72 százaléka nyelvi dominanciaváltáson esett át, azaz szlovén (vend) anyanyelvű, de magyarul jobban beszél. (Azok között, akik az iskolában tanultak meg magyarul, a nyelvi dominanciaváltáson átesett személyek aránya csupán 29 százalék.) Azoknak, akik jobban beszélnek magyarul, mint anyanyelvükön, több mint fele hatéves kora előtt tanult meg magyarul. Ezzel szemben azoknak, akik nemzetiségi nyelven beszélnek jobban, több mint kétharmada hatéves kora után tanulta meg a többség nyelvét.

A megkérdezettek nyelvi szocializációjára vonatkozó három legfontosabb kérdés¹⁴ válaszai alapján a korai nyelvi szocializáció erősségére vonatkozó változót képeztünk. Ennek alapján 158-an erős, 44-en pedig gyenge nemzetiségi nyelvi szocializációs háttérrel rendelkeznek. A Vendvidék hét falujában a nemzetiségi lakosság megdöbbentően gyors asszimilációját talán a nyelvi szocializációs tér gyengülésére mutató adatok bizonyítják legszembetűnőbben.

5. táblázat *Az erős nemzetiségi nyelvi szocializációs háttérrel rendelkezők életkori csoportok szerint (N=202)*

Korcsoport	fő	százalék
18-29 évesek	13	40
30-39	32	68
40-49	36	88
50-59	32	91
60-69	24	96
70-x	21	100
Összesen	158	78

„Önbevallás” alapján sztenderdizált szociológiai kérdőív segítségével a megkérdezettek *nyelvtudása* nemigen mérhető, viszont a legegyszerűbb nyelvi teszt alkalmazása is szétfeszítette volna e vizsgálat kereteit. Ami megbízható válaszok reményében megkérdezhető, az a magyar és szlovén nyelvi készségek összehasonlítása, függetlenül attól, hogy a nyelvi készségek mennyire fejlettek. Ennél többre nem is igen van szükség ahhoz, hogy felmérhessük: mennyire volt sikeres a megkérdezettek nemzetiségi nyelvi szocializációja, nyelvhasználati gyakorlatuk mennyire függ nyelvtudásuk fokától, s hogy saját nyelvi képességeikről alkotott képük mennyire befolyásolja etnikai önmeghatározásukat. Megkérdeztük tehát, hogy melyik nyelven beszélnek, olvasnak és írnak jobban.

Mint a 6. táblázat adataiból látható, a válaszadóknak alig több mint fele tartja anyanyelvi beszédképességét a magyarnál jobbnak. Ami az írásképességet és az olvasási tudást illeti, egyértelmű a magyar nyelv dominanciája: csupán 26 személy olvas és ír jobban nemzetiségi nyelven.

6. táblázat *Beszéd-, olvasás- és írásképesség (N=202)*

	Magyarul		Nemzetiségi nyelven	
	fő	%	fő	%
Jobban beszél	87	45	108	55
Jobban olvas	171	87	26	13
Könnyebben ír	170	87	26	13

A nemzetiségi nyelvi szocializációs háttér erősségének és sikerességének egyértelmű összefüggése jól szemléltethető azon, hogy az erős szocializációs háttérrel rendelkezők között 65 százalék a nemzetiségi nyelven jobban beszélők aránya, míg a gyenge szocializációs háttérrel rendelkezők között csupán 14 százalék. Akik jobban olvasnak, illetve könnyebben írnak nemzetiségi nyelven, mint magyarul - két személy kivételével mindannyiuknak erős nemzetiségi nyelvi szocializációs háttérük van.

Sokatmondóak az életkori csoportok szerint bontott adatok. Az idősebb korcsoportok felől haladva a fiatalabbak felé látványosan csökken azok aránya, akik nemzetiségi nyelven jobban beszélnek. Amíg a hetvenéves és annál idősebb emberek, egy kivétellel mindannyian nemzetiségi nyelven beszélnek jobban, addig a legfiatalabbak túlnyomó többsége (73%-a) jobban beszél magyarul. Ezek az adatok igen gyors, gyakorlatilag két nemzedéknyi idő alatt végbemenő nyelvi asszimilációs folyamatról tudósítanak.

7. táblázat *A nemzetiségi nyelven jobban beszélők, olvasók és könnyebben írók száma és aránya korcsoportonként. (N=202)*

Korcsoport (év)	Nemzetiségi nyelven		
	jobban beszél	jobban olvas	könnyebben ír

	fő	%	fő	%	fő	%
18-29	9	27	1	3	1	3
30-39	15	32	2	4	2	4
40-49	19	46	1	2	1	2
50-59	23	66	5	11	5	14
60-69	22	88	8	32	7	28
70-x	20	95	10	48	10	48
Összesen	108	53	26	13	26	13

Ezt bizonyítják az olvasásra és írásra vonatkozó válaszok is. Azon 26 személy közül, akik jobban olvasnak és könnyebben írnak nemzetiségi nyelven huszonketten ötvenévesek vagy idősebbek. A fiatalok és középkorúak olvasás- és íráskészségét egyértelműen a magyar nyelv dominanciája jellemzi.

Iskolai végzettség szerint csoportosítva a válaszokat az is kitűnik, hogy a képzettségi szint emelkedésével párhuzamosan egyre jobb a magyarnyelvű beszédképesség a nemzetiséginél. A nyolc általánost vagy annál kevesebbet végzetek között még túlnyomó többségben (88%) vannak azok, akik szlovénül beszélnek jobban. A szakmunkásoknál ez az arány 32 százalék, az érettségizettek körében pedig csupán 26 százalék. Azon 26 személy közül, akik nemzetiségi nyelven olvasnak jobban, illetve írnak könnyebben huszonkettőnek csupán befejezetlen vagy befejezett alsófokú iskolai végzettsége van.

A válaszadók foglalkozására vonatkozó adatok megerősítik a korcsoportok és az iskolai végzettség szerinti bontás által kialakított képet. Így például a nemzetiségi nyelven jobban beszélőknek kis híján a fele nyugdíjas.

Összegezve a nyelvtudásról szóló adatokat azt lehet mondani, hogy egy szinte elhanyagolhatóan kicsi, idős és alacsony iskolai végzettségű emberek alkotta csoporttól eltekintve a Vendvidék nemzetiségi lakosságának olvasás- és íráskészsége a többség nyelvén fejlettebb. Körülbelül felének élő nyelvi kommunikációs képessége anyanyelvén jobb, de ebben a tekintetben is egyre inkább - úgy tűnik visszavonhatatlanul - a magyar nyelvi készségek válnak uralkodóvá.

Nyelvi kulturális gyakorlat

A hét falu lakosságának kisebbségi szocializációs háttere minden új generációban egyre gyengébb, s ennek megfelelően romlanak nemzetiségi nyelvi készségeik is. Mindez lényegében megelőlegezi azt, amit a *nyelvhasználatról* el lehet mondani, amely csak a nyelvi készségek szabta határok között működhet.

Az egy háztartásban élő családtagok felsorolását és nemzetiségének megállapítását összekapcsoltuk azzal a kérdéssel, hogy a megkérdezett személy milyen nyelven beszél velük. (Lásd a 8. táblázatot.) Az adatokból kiviláglik, hogy a *családon belüli nyelvhasználat* nem egységes, jelentős részben más nyelvhasználati mintákat követ, ha az illető a szüleivel, ha a házastársával vagy a gyerekeivel beszél.

Szembeötlő a generációk közötti nyelvhasználati különbség. Így például nemzetiségi vagy dominánsan nemzetiségi kétnyelvű a válaszadók 87 százalékának a szüleivel, 64 százalékának a házastársával és csupán 31 százalékának a gyerekeivel folytatott nyelvhasználat. Ezen belül a szülőkkel beszélt nyelv nagyobb arányban kizárólag nemzetiségi, a házastársakkal való kommunikáció nagyobb arányban kétnyelvű.

Mindez fordítva is jól szemléltethető. Magyar vagy dominánsan magyar nyelvhasználat a válaszadók 13 százalékának a szülőkkel, 36 százalékának a házastárssal és 69 százalékának a gyerekekkel folytatott párbeszédben. A szülőkkel és a házastárssal való beszédben a kétnyelvű nyelvhasználat egyaránt a válaszadók 40 százalékát jellemzi. Mindkét

beszédkapcsolatban lényegesen nagyobb a dominánsan nemzetiségi, mint a dominánsan magyar beszédkapcsolatról tudósító személyek száma.

Magyar dominanciájú kétnyelvűség nagyobb arányban csak a gyerekekkel beszélt nyelvben jelenik meg (a gyerekeivel mindkét nyelvet beszélők 41%-a). A gyerekekkel folytatott érintkezésben lecsökken a kétnyelvűség aránya (22%-ra), s egyre inkább a tisztán magyar nyelvű nyelvhasználatnak adja át a helyét.

8. táblázat *A szülőkkel, házastárral és gyermekekkel beszélt nyelv (A válaszadók százalékában, N=202)*

Nyelvhasználat	Szüleivel	Házastársával	Gyerekeivel
Magyarul	10	34	60
Dominánsan magyarul	3	2	9
Dom. nemz. nyelven	37	38	13
Nemzetiségi nyelven	50	26	18

A családi nyelvhasználatról szóló adatok nemcsak aszerint mutatnak markáns különbségeket, hogy a megkérdezettek kivel beszélnek, hanem a válaszadók életkora és iskolai végzettsége szerint is (9. táblázat). Az eddigiek alapján nem meglepő, hogy a tiszta nemzetiségi vagy dominánsan nemzetiségi kétnyelvű nyelvhasználatot gyakorló személyek aránya a fiatalabb generációk felé haladva egyre alacsonyabb. A 30 évesnél fiatalabbak között például már senki sincs, aki gyerekeivel kizárólag vagy dominánsan nemzetiségi nyelven beszél.

A válaszokat iskolai végzettség szerint csoportosítva kiderül, hogy az anyanyelv családon belüli használata lényegében a legalacsonyabb végzettségű csoportban maradt meg, de a gyerekeivel közülük is csupán 41 százalék beszél többet anyanyelvén, mint magyarul.

A képzettségi szint emelkedésével radikálisan csökken a házastársával és gyerekeivel nemzetiségi nyelven beszélők aránya. Az érettségizett vagy felsőfokú végzettségű válaszadók közül például gyerekeivel már senki sem beszél kizárólag anyanyelvén. Az adatok azt a megfigyelést igazolják, hogy azok a kidolgozottabb nyelvi kódot használó beszélők, akiknek közlési igényeit nem elégíti ki a tájnyelv, nem a szlovén, hanem a magyar irodalmi nyelv felé fordulnak.

9. táblázat *A szüleivel, házastársával és gyerekeivel kizárólag vagy dominánsan nemzetiségi nyelven beszélők aránya életkor és iskolai végzettség szerint (A válaszadók százalékában. N=202)*

Életkor	Szülőkkel	Házastárral	Gyerekekkel
18-39	80	45	14
40-59	100	66	42
60-x	-	100	75
Iskolai végzettség			
8 általános vagy alacsonyabb	100	75	41
Szakképzés	79	59	25
Érettségi vagy felsőfokú	89	43	18
Együtt	87	- 64	31

A házastársak nyelvhasználatát nyilvánvalóan befolyásolja nemzetiségük is. A többségi nyelv használatának erőteljes térnyerése ebben az összefüggésben is uralkodó tendencia. A vegyes házasságokban a magyar nyelv használata kizárólagossá vált. Magyar nemzetiségű házastársával szlovén (vend) nemzetiségű válaszadóink 96 százaléka csak magyarul beszél.

(A 40 évesnél fiatalabbak között már minden negyedik házasság vegyesházasság.) Az etnikailag „tisztá” (nemzetiségi) házasságokon belül a házastársak 20 százaléka csak magyarul, 2 százaléka dominánsan magyarul, 47 százaléka dominánsan nemzetiségi nyelven, 31 százaléka pedig kizárólag nemzetiségi nyelven beszél egymással.

Több erre vonatkozó kérdés összevonásával változót képeztünk, melynek segítségével a családi nyelvhasználatot a dominánsan magyar, kétnyelvű vagy dominánsan nemzetiségi kategóriák valamelyikével minősíthettük. A változó elkészítésekor nemcsak a mintában értékelhető számban található szülőkre, házastársakra és gyerekekre vonatkozó adatokat vettük figyelembe, hanem a családban élő minden személyt, például a nagyszülőket és unokákat is. A fenti kategóriák természetesen csak a megkérdezettek és nem az egész család nyelvhasználatát jellemzik, mert például a házastársak és a szülők közötti beszédkapcsolatról nincs információnk.

10. táblázat *Családi nyelvhasználat nem, életkor és iskolai végzettség szerint (A válaszadók százalékában. N=202)*

Nem	Dominánsan magyar	Kétnyelvű	Dominánsan nemzetiségi
Férfi	21	58	21
Nő	28	66	6
Életkor			
18-39	29	53	18
40-59	28	61	12
60-x	-	92	8
Iskolai végzettség			
8 általános vagy alacsonyabb	16	73	11
Szakmunkásképző	29	54	17
Érettségi vagy felsőfokú	38	48	14
Együtt	24	62	14

A vizsgált népesség közel kétharmadát kétnyelvű családi nyelvhasználat jellemzi (10. táblázat). A családi nyelvhasználatát tekintve dominánsan magyarul beszélők aránya 24 százalék, a dominánsan nemzetiségi nyelven beszélőké 14 százalék. Átlagon felüli arányban kétnyelvű családi nyelvhasználat jellemzi a nőket, az idősebbeket és az alacsony iskolai végzettségűeket.

Az egyes családok nemzetiségi összetételét leíró változó segítségével végzett csoportosítás szerint a családok 12 százaléka dominánsan magyar, 14 százaléka nemzetiségi szempontból vegyes, 74 százaléka pedig dominánsan szlovén (vend) nemzetiségű.

A családon belüli nyelvhasználatot összehasonlítottam a család nemzetiségi összetételével. A dominánsan magyar nemzetiségű családok 90 százalékában a nyelvhasználat is dominánsan magyar. A vegyes nemzetiségű családokban élő válaszadók negyede dominánsan magyar, háromnegyede kétnyelvű nyelvhasználatot folytat otthonában. A dominánsan szlovén (vend) családok 13 százalékának dominánsan magyar, 69 százalékának kétnyelvű, 17 százalékának pedig dominánsan nemzetiségi a nyelvhasználat.

Ezek az arányok - a házastársakkal beszélt nyelvről mondottakkal együtt - azt bizonyítják, hogy a családokon belül esetleg kisebbségben lévő magyar anyanyelvűek súlya a nyelvhasználati szabályok kialakításában sokkal jelentősebb, mint a szlovén (vend) anyanyelvű családtagoké. (Ezt-mint arról a következő részben lesz szó - elsősorban a többségi nyelv lényegesen nagyobb presztízse és használati értéke magyarázza.) A beszélők kölcsönös nyelvi alkalmazkodása, amely kétnyelvű közegben általában természetes törekvés, a Vendvidéken nem érvényesül. Ebben közrejátszik az is, hogy ma már semmi sem kényszeríti

ki, hogy a kisebbségi közegbe bekerülő magyar anyanyelvű személyek többsége megtanulja a nemzetiségi nyelvet. Alig fél évszázaddal ezelőtt erre a nagycsaládok és a tradicionális faluközösségek még sikeresen ösztönöztek.

Annak érdekében, hogy a kisebbségi közösség tagjainak egyoldalú nyelvi alkalmazkodását dokumentáljam, az otthoni imádkozás nyelvét összehasonlítottam a családi nyelvhasználattal. Azért tettem fel erre vonatkozó kérdést, mert ezt a nyelvhasználatot nem befolyásolja a „beszélgetőpartner” nemzetisége és nyelvtudása. 55 százalék mindig vagy többnyire nemzetiségi nyelven, 45 százalék magyarul vagy többnyire magyarul imádkozik. A szlovénül (vendül) imádkozók 15 százalékának dominánsan magyar, 67 százalékának kétnyelvű, 18 százalékának pedig dominánsan nemzetiségi nyelvű a családon belüli nyelvhasználata. Ez is azt valószínűsíti, hogy többségük otthonában alkalmazkodik inkább magyar nyelvi készségekkel rendelkező családtagjaikhoz.

A nyilvános kisebbségi nyelvhasználat két nagy területe, a helyi és a kisebbségi közösségek egészére kiterjedő országos beszélőközösségek közül csupán az előbbivel foglalkoztam. Mindazonáltal szükségesnek tartom megjegyezni, hogy az országos kisebbségi beszélőközösségek működésének rendkívül fontos szerepe van a helyi beszélőközösségek életben tartásában, lehetővé teszi értelmiségiek képzését és foglalkoztatását, használatban tart kidolgozottabb nyelvi kódokat stb.

Bár a formális és informális nyelvhasználat között a legtöbb esetben elmosódnak a határok, mégis szükség van megkülönböztetésükre. Egy nyelv presztízset ugyanis azoknak a kommunikációs helyzeteknek a presztízse határozza meg, melyekben e nyelvet használják. Az intézményi keretek között zajló, formális beszédhelyzeteknek magasabb a presztízse. A falu életében ilyen az önkormányzat működése során és az egyházi szertartások alatt gyakorolt nyelvhasználat. Az informális, vagy ahogy nevezni szokták: lakóhelyi nyelvhasználatnak viszont - mivel sokkal inkább a mindennapi élet része - lényegesen nagyobb szerepe van a kisebbségi szocializációs tér működtetésében.

A kérdőív önálló, a nyelvhasználatra vonatkozó kérdéseket is tartalmazó kapcsolathálózati („network”) adatfelvételi blokkot is tartalmazott. A kérdőív e részét kutatásszervezési okokból még nem dolgoztuk fel. A terveink szerint ebből készülő elemzés valószínűleg minden eddigi kutatási eljárásnál pontosabb képet nyújt majd a hét falu kommunikációs hálózatain belül folyó kisebbségi nyelvhasználatról. A továbbiakban tehát a formális nyelvhasználati szféra két típusával foglalkozom: az egyesületi és az önkormányzati nyelvhasználattal.

A kérdőíves adatfelvétel során csupán 29 olyan szlovén (vend) nemzetiségű válaszadónk akadt, aki tagja valamilyen helyi szervezetnek (nemzetiségi egyesület, sportegyesület, zenekar vagy tűzoltó-egyesület), s az ezek valamelyikében használt nyelvről is közölt információkat. Többségben vannak azok, akik magyarul vagy dominánsan magyarul beszélnek ezekben a szervezetekben. A magyar nyelvet használja 13 fő (nincs közöttük egyetlen idősebb ember sem), mindkét nyelvet használja 12 fő, s kizárólag a nemzetiségi nyelvet használja 4 fő (egyikük sem fiatalabb 50 évesnél). Az egyesületi tevékenység nyelvhasználata az informális szférához áll közelebb, mert meglehetősen kevés benne a „rituális” szituáció.

A nyelv presztízse szempontjából lényegesen fontosabbak az önkormányzatok működéséhez kapcsolódó kommunikációs helyzetek. 1990-ben egy adatgyűjtés során öt vendvidéki önkormányzat közölt adatokat a működése során használt nyelvről.¹⁵ Ezek szerint a szóbeli ügyintézésben Kétvölgy kivételével mindenhol, az írásbeli ügyintézésben viszont egyik településen sem használják a nemzetiségi nyelvet. (Kétvölgyön magyar, a többi faluban nemzetiségi a polgármester.)

A kérdőív szlovén (vend) válaszadói némileg más képet festettek az önkormányzat szóbeli ügyintézése során használt nyelvről. 82 százalék kizárólag a magyar, öt százalék mindkét nyelvet, s csupán 13 százalék használja kizárólag a nemzetiségi nyelvet. A

polgármesteri hivatalban csak magyarul beszélő szlovének (vendek) 72 százaléka otthonában kétnyelvű vagy dominánsan nemzetiségi nyelvű a családi nyelvhasználat. Ez azt bizonyítja, hogy az önkormányzati és családi kisebbségi nyelvhasználat intenzitása között igen mély a szakadék.

Megkérdeztük azt is, hogy ha falugyűlésen felszólalna, tehát egy formális szituációban ki milyen nyelven beszélne. A válaszadók túlnyomó többsége (89%-a) kizárólag a magyar nyelvet használná, s csupán kilencen beszélnének ebben a helyzetben is anyanyelvükön. Ez azt bizonyítja, hogy az anyanyelv használata gyakorlatilag a privát szférába szorult vissza. A magyar és a nemzetiségi nyelv használatában mutatkozó beszédhelyzetek szerinti szétválás azt jelenti, hogy a hét falu nyelvhasználatában nem nevezhető bilingvizmusnak, amely bármely helyzetben, bármelyik nyelv használatának képességét és gyakorlatát jelenti. Ez esetben viszont a kisebbségi anyanyelv egy kidolgozatlanabb, relatíve alacsony presztízsű tájnyelvi változat, melynek használata a magánszférához kötődik. Ezzel szemben a magyar nyelv képes kielégíteni a kidolgozottabb (sztenderd) nyelvi változat használatát feltételező közlési igényeket is. Mivel a nemzetiségi tájnyelv a jelenlegi körülmények között nem képes szlovén irodalmi nyelvi forrásból felfrissülni, a beszélők - ahogy azt Kozma Mihály megfogalmazta - „anyanyelvyszerűen” a magyar nyelvre támaszkodnak.¹⁶

A többségi nyelv tehát viszonylag magasabb presztízsű, a nyilvános, formális nyelvhasználati szituációkban szinte kizárólagos. Ezt a fajta funkcionálisan megosztott kétnyelvűséget *diglossziának* nevezzük. Míg a bilingvis nyelvhasználatban elképzelhető tartós egyensúly, a diglossziás nyelvhasználat - ha két különböző nyelv funkcionálisan eltérő használatáról van szó - szükségképpen a magasabb presztízsű nyelv erősödő dominanciájához vezet. A családi keretek között ápolts kisebbségi nyelv megőrzése pusztán ábránd.

A hét falu nemzetiségi lakossága *kulturális gyakorlatának* két összetevőjét mértük: a mindennapokban élő népi kultúrához és az írott anyanyelvi kultúrához való kötődést.

A nemzetiségi népi hagyományokhoz való kötődés jól „lekérdezhető” jele, ha valaki szokott nemzetiségi nyelven dalokat énekelni. Az erre vonatkozó kérdésre a többség (61%) válaszolta azt, hogy szokott anyanyelvén énekelni. Az erős kisebbségi nyelvi szocializációs háttérrel rendelkező egyének között tíz százalékkal magasabb a nemzetiségi nyelven is éneklők aránya. E tekintetben is a válaszok életkori csoportok szerinti megoszlásában találtam a legnagyobb különbségeket: a harmincévesnél fiatalabbaknak kevesebb, mint fele, a harminc és hatvan év közöttiek közel kétharmada, a hatvan évnél idősebbek közel háromnegyede szokott anyanyelvén énekelni.

Mindez jól mutatja, hogy a nyelvi szocializációs tér beszűkülése a csoport kohéziója, sajátos eltérő arculatának fennmaradása szempontjából rendkívül fontos kulturális örökség elhalásához vezet. Az akkulturáció során fokozatosan eltűnnek a kisebbségi csoport megkülönböztető jellegzetességei, s ez tovább gyengíti a közösségen belül zajló etnikai szocializáció erejét.

A szellemi akkulturáció jelei azért is veszélyesek, mert az anyagi kultúrában a szlovén (vend) kisebbség akkulturációja - mint mindegyik Magyarországon élő nemzeti kisebbségé - gyakorlatilag befejezetté vált. A nyelvvesztés mellett ez az, ami felgyorsítja a szellemi akkulturációt, ugyanis a kisebbségi anyagi kultúra sajátosságainak (például a rájuk jellemző öltözködés, építkezés, használati eszközök, termelési eljárások stb.) elsorvadása visszahat a szellemi kultúrára (például az anyanyelv szókincsére vagy a gazdálkodáshoz kapcsolódó szokásrendszerre).

Emiatt problematikus az utóbbi évtizedek kisebbségi kulturális gyakorlata, mely szinte kizárólag az anyagi értelemben talaját veszített paraszti kultúra hagyományainak ápolására szorítkozik. Ez oda vezetett, hogy szakadék támad a kulturális hagyományok és a mindennapi élet között, azaz a kisebbségi közösségen belüli csoportok kulturális igényei és a kisebbségi közösség kulturális kínálata között. A válaszadók 76 százalékának egyáltalán nincs

anyanyelvén írott könyve vagy csupán egy imádságos könyve, esetleg kalendáriuma van. (13 százalékuknak körülbelül 10 ilyen könyve van, tíznél több pedig csupán 11 százalékuknak van. Az utóbbi csoport tagjainak 64 százaléka - nem meglepő módon - érettségivel vagy felsőfokú végzettséggel rendelkezik.)

Ugyanaz az összefüggés igazolódik itt, mint amit a nyelvhasználattal kapcsolatban megfigyeltünk: amennyiben a népi kultúra nem elégíti ki a művelődési igényeket, a hét falu nemzetiségi lakossága nem anyaországa kulturális produktumai, hanem a magyar kultúra felé fordul. Annál is inkább, mert e csoport tagjainak többsége jobban olvas magyarul, mint szlovénül, s mert lényegesen könnyebben jut magyar, mint szlovén nyelvű könyvekhez.

A nyelvi kisebbségek *tömegkommunikációs* problémái általában három nagyobb kérdés köré csoportosíthatók: (a) van-e kisebbségi tömegkommunikáció és az eljut-e a közösséghez; (b) az anyaországi tömegkommunikáció mennyire hozzáférhető a kisebbség számára; (c) a többségi (magyar) tömegkommunikációban milyen mértékben és hogyan jelennek meg a kisebbségi csoportok.

A magyarországi szlovén (vend) kisebbségnek saját lapja van, a Szentgotthárdon szerkesztett *Porabje*, amely havonta kétszer jelenik meg költségvetési támogatással. A győri körzeti stúdió heti egy 25 perces szlovén nyelvű nemzetiségi műsort sugároz, a TV2 pedig szombat délelőtti nemzetiségi blokkjában havonta kétszer sugározza a 25 perces *Slovenski Utrinki* című magazinműsort.

A kérdőív tömegkommunikációs fogyasztásra vonatkozó kérdéseire adott válaszokból kitűnik, hogy a szlovén nemzetiségi tömegkommunikáció produktumai közül a legnagyobb arányban a *Porabje* jut el a hét falu nemzetiségi lakosságához. Az újságot a megkérdezetteknek több, mint fele rendszeresen olvassa.

Az újságnak számos olyan előnye van, amellyel a rádió és a tévé nemzetiségi adásai nehezen vehetik fel a versenyt. Mindenekelőtt több emberhez szól. Változatosabb a kínálata, mert mint szinte minden kisebbségi médiumnak, a meglehetősen rétegzett, eltérő kommunikációs igényekkel és szokásokkal rendelkező csoportokból álló kisebbségi társadalom minden tagjának meg kell felelnie. Természetesen ez sohasem sikerülhet maradéktalanul, de az újság ebből a szempontból mégis több lehetőséggel bír, mint az elektronikus médiumok. Az újság nagy előnye, hogy bármikor olvasható, míg a rádió- és tévéműsorok sugárzási idejének a paraszti gazdálkodás szigorú időbeosztásához kellene alkalmazkodnia. A harmadik előny az, hogy a lap jelentős része magyar nyelven íródik, ami mint a nyelvtudásról szóló részben látható volt - megfelel a nemzetiségi olvasók nyelvi készségeinek.

A szombat délelőttönként sugárzott, magyar nyelven feliratozott *Slovenski Utrinkit* a megkérdezetteknek kevesebb, mint harmada nézi rendszeresen, a Győri körzeti rádió nemzetiségi adását pedig csupán tíz százaléka hallgatja rendszeresen. Összességében elmondható, hogy a hét falu szlovén (vend) nemzetiségű lakosságának 77 százalékához az újság, 51 százalékához a tévéadás és 41 százalékához a rádióadás jut el.

11. táblázat *Kisebbségi tömegkommunikációs fogyasztás (A válaszadók százalékában, N=202)*

	Porabje	Győri körzeti adó	Slovenski Utrinki
Szinte mindegyik számot/ minden alkalommal	54	10	29
Ritkábban, néha	23	31	22
Nem szokta olvasni/ hallgatni/ nézni	23	59	49

Az újságot és a tévéműsort a nők szignifikáns mértékben nagyobb arányban olvassák, illetve nézik, mint a férfiak. A *Porabje* rendszeres olvasóinak és a *Slovenski Utrinki* rendszeres nézőinek életkor szerinti megoszlása nem mutat lényeges különbségeket, az

átlagtól való eltérés mindegyik korcsoportban meglehetősen csekély. A rádióadásokat ezzel szemben - vélhetően nyelvi problémák miatt - jóval kisebb arányban hallgatják rendszeresen a 30 évesnél fiatalabbak, mint az idősebbek. A Porabje „törzsolvásóinak” aránya a magasabb iskolai végzettségűek felé haladva nő.

Az anyaországi tömegkommunikáció „fogyasztásában” a szlovéniai rádióadóké a főszerep. A Maribori rádiót 24 százalék rendszeresen, 34 százalék alkalmanként hallgatja. Sajátos módon a magyar nyelvű Muravidéki Magyar Rádió műsorait lényegesen többen (46 százalék rendszeresen, 35 százalék alkalmanként) hallgatják. A szlovéniai tv-adók műsorait a válaszadók 17 százaléka nézi rendszeresen, 21 százaléka pedig alkalmanként. Szlovénia egyik legolvasottabb lapját, a Delót a válaszadók 89 százaléka egyáltalán nem olvassa, s csupán öten olvassák rendszeresen.

A magyarországi szlovén (vend) kisebbség megjelenése a magyar tömegkommunikációban nem tartozott kutatásunk témái közé, ez a téma önálló vizsgálatot igényelne. Mindazonáltal súlyosabb kockázatvállalás nélkül ki lehet jelenteni, hogy - a többi magyarországi nemzeti kisebbséghez hasonlóan - nemigen sikerült kitörniük abból a tömegkommunikációs gettóból, melybe az elmúlt évtizedek tájékoztatási gyakorlata zárta. Ezen a helyzeten a vend-szlovén vitáról szóló szórványos híradások sem változtattak.

A megkérdezettek mint szocializációs ágensek

Az eddigiek alapján vázlatos képet alkothattunk a Vendvidék hét falujában élő, magukat szlovén (vend) nemzetiségűnek valló személyek kisebbségi szocializációs háttéréről, nyelvtudásáról és nyelvhasználatáról, valamint kulturális gyakorlatáról.

Még egyszer hangsúlyozni kell: az anyanyelv elsajátítása önmagában nem azonos a kisebbségi szocializációval, de annak legfontosabb összetevője, s azon keresztül ragadható meg leginkább.

Az első kérdés az, hogy a hét falu szlovén (vend) polgárai egyáltalán fontosnak tartják-e anyanyelvük továbbörökítését. Igen sokuk, a válaszadók közel harmada egyetértett azzal a kijelentéssel, hogy ma már nem szükséges a nemzetiségi származású fiatalnak jól megtanulnia anyanyelvét. Az így vélekedők aránya a legkevésbé iskolázott csoportokban a legmagasabb (a befejezett vagy befejezetlen általános iskolai végzettséggel rendelkezők között 55 százalék). Meglepő módon azonban a nyelv továbbadásával kapcsolatos attitűd nem függ a megkérdezettek kisebbségi nyelvi szocializációs háttérének erősségétől. A gyenge és erős kisebbségi szocializációs háttérrel rendelkezők között egyaránt 30 százalék azok aránya, akik szerint nem szükséges a nemzetiségi gyerekeknek jól megtanulnia anyanyelvét.

Az adatok tanúsága szerint ez a vélemény igen sok esetben a kialakult nyelvhasználati gyakorlatot szentesíti. Ezt bizonyítja, hogy a gyermekeivel magyarul vagy mindkét nyelven beszélők 43 százaléka ért egyet e kijelentéssel, míg a gyerekeivel csak nemzetiségi nyelven beszélőknek csupán 8 százaléka.

Az anyanyelv elsajátításának általában is, az oktatásban különösen, előfeltétele a többségtől való bizonyos mértékű elzárkózás. Senki előtt nem lehet kétséges, hogy egy olyan osztályban vagy iskolában, ahol a tanulók mindegyike szlovén (vend) anyanyelvű, illetve „származású”, lényegesen hatékonyabb az anyanyelvi oktatás. A nemzetiségi nyelv továbbörökítésével kapcsolatos „elszántság” erősségét tehát jól le lehet mérni azon, hogy a megkérdezettek egyes nemzetiségű vagy pedig önálló nemzetiségi osztályok, illetve iskolák megszervezése mellett teszik le voksukat. Csupán 11 olyan személy volt (a válaszadók 6%-a), akik bizonyos mértékű elkülönülés árán is a nemzetiségi szempontból hatékonyabb oktatást biztosító önálló osztályok (iskolák) megszervezésével értettek egyet.

Ami a „gyakorlatot” illeti, a válaszadók több, mint fele magyarul, 23 százaléka két nyelven beszél gyermekeivel. Jelentős különbség van a gyermekeikkel együtt élő és már nem

együtt élő személyek válaszai között (12. táblázat). Az előbbieknél 60 százaléka, az utóbbiaknak csupán 41 százaléka beszél kizárólag magyarul gyermekeivel. A kétnyelvű beszédkapcsolat aránya mindkét csoportban megközelítőleg azonos.

E rész témája szempontjából azonban nem a felnőtt leszármazottakra vonatkozó válaszok az érdekesek, hisz az ő nyelvi szocializációjuk lényegében már befejeződött. Mivel a megkérdezettek által nevelt gyerekekkel folytatott kétnyelvű beszédkapcsolat a dominánsan magyar nyelvű családon kívüli közegben közel sem tekinthető teljes értékű kisebbségi szocializációnak, azt lehet mondani, hogy a hét falu nemzetiségi lakosságának csak igen kis része (a mintában 18%-a) képes anyanyelvét hatékonyan továbbadni gyermekeinek. Feltűnő, hogy ebben a csoportban egyetlen személy sincs, aki érettségivel vagy felsőfokú végzettséggel rendelkezik.

12. táblázat *Nyelvhasználat az együtt élő és a nem együtt élő gyermekekkel (A válaszadók százalékában, N=202)*

Nyelvhasználat	Gyermekeivel		Összesen
	együtt él	nem él együtt	
Magyar	60	41	52
Dominánsan magyar	9	9	9
Dominánsan nemzetiségi	13	14	14
Nemzetiségi	18	36	26

Az adatokból kiolvasható kép azt igazolja, amit a szinte robbanásszerűen felgyorsult asszimilációs folyamatról eddig elmondottunk. Míg a magukat szlovén (vend) nemzetiségűnek vallók 78 százalékának erős a kisebbségi szocializációs háttere, csupán 18 százalék biztosítja ugyanezt a családon belül a gyermekeinek. Egy nemzedéken belül tehát igen erőteljes változások zajlottak le, amit az bizonyít leginkább, hogy az erős kisebbségi szocializációs háttérrel rendelkezőknek kevesebb, mint a negyede (23%-a) beszél nemzetiségi nyelven gyermekeivel.

A gyermekekkel beszélt nyelv tehát nem a válaszadók szocializációs hátterével, hanem a családon belül kialakult nyelvhasználati szabályokkal függ össze. A dominánsan nemzetiségi családi nyelvhasználatot folytatók mindegyike, a dominánsan magyar családi nyelvhasználatot folytatóknak ezzel szemben csupán 13 százaléka beszél gyermekeivel nemzetiségi nyelven.

Nem meglepő, hogy a vegyesházasságok is rontják a vizsgált személyek szocializációs „teljesítményét”. A vegyesházasságban élő válaszadóknak csupán öt százaléka beszél gyermekeivel anyanyelvén, míg azokban a házasságokban, amelyekben mindkét fél szlovén (vend) nemzetiségű, ez az arány 19 százalék.

Végül azt kell szemügyre vennünk, hogy a megkérdezettek mennyire sikeres szocializációs ágensek. Ezt is a nyelvtudással próbáltuk meg mérni. Megkérdeztük válaszadóinkat, hogy gyermekük milyen szinten beszéli a nemzetiségi nyelvet. Mivel ezek az adatok magukban foglalják a szüleikkel már nem együtt élő felnőttekre vonatkozó válaszokat is, az eddigiekhez képest viszonylag kedvező a kép: 44 százalék szerint anyanyelvi szinten, 18 százalék szerint sok hiányossággal, 26 százalék szerint inkább érti, mint beszéli, 12 százalék szerint pedig gyermeke nem érti és nem beszéli a nemzetiségi nyelvet.

Ha ezeket a válaszokat a megkérdezettek életkora szerint bontva is szemügyre vesszük, a valóságot jobban tükröző adatokhoz jutunk. Azoknak az aránya, akik szerint gyermekük anyanyelvi szinten beszéli a nemzetiségi nyelvet 18-29 év között: 14 százalék, 30-39 év között: 21 százalék, 40-49 év között: 41 százalék, 50-59 év között: 57 százalék, 60 év fölött pedig 62 százalék.

A szülő-gyermek beszédkapcsolat és a kisebbségi nyelvi szocializáció sikere közötti szoros összefüggést mutatja a 13. táblázat. Mint látható, a gyermekével együtt élő, kizárólag

nemzetiségi nyelven beszélő szülők 70 százaléka állította, hogy gyermeke anyanyelvi szinten beszél a nemzetiségi nyelvet. A nemzetiségi nyelvű szülő-gyermek beszédkapcsolat arányának csökkenésével együtt radikálisan csökken a nyelvet jól beszélő gyerekek aránya is.

13. táblázat *A gyermekekkel együtt élő szülők egymással beszélt nyelve és a gyermekek nemzetiségi nyelvtudása (A válaszadók százalékában, N=202)*

Gyermekek nemzetiségi nyelvtudása	Gyermekekkel beszélt nyelv		
	magyar	kétnyelvű	nemzetiségi
Anyanyelvi szinten beszél	13	55	70
Hiányosságokkal beszél	15	20	6
Jobban érti, mint beszél	47	10	24
Nem érti, nem beszél	25	15	-
Összesen	100	100	100

JEGYZETEK

A tanulmány alapjául szolgáló kutatás a Magyar Gallup Intézet számára készült 1994-ben.

- 1 Például Fényes Elek a *Magyarföld és népei*. című, 1846-ban megjelent munkájában 408 643 „vindust” említ az ország nemzetiségi összetételéről szóló részben. Később így írja le az egyes nemzetiségeket: „A vindus vagy szlouwenci munkás, szelíd erkölcsű de tanulatlan nép.” Láthatóan a két nevet szinonimaként kezelte, magyar megnevezésük után közölte azt a nevet, ahogyan magukat nevezték.
- 2 World Directory of Minorities 1990. 99.
- 3 Idézi Angyal 1972. 287.
- 4 André Liebich szerint az ausztriai szlovének és vendek megkülönböztetése politikai manipulációs célú fragmentálás, a *World Directory of Minorities* viszont megkülönbözteti őket azon az alapon, ahogy ők maguk is megkülönböztetik saját magukat.
- 5 Liebich é. n. 4.
- 6 Ezt a folyamatot jól mutatja a magukat szlovén (vend) nemzetiségűnek vallók számának a magukat szlovén (vend) anyanyelvűnek vallók számához viszonyított arányának változása: 1941-ben 43%, 1949-ben 15%, (1960-ban és 1970-ben nincs adat), 1980-ban 55%, 1990-ben 74%. Összehasonlításképpen: 1990-ben ugyanez az adat a magyarországi szlovákok között 82%, a románok között 123%, a horvátok között 77%, a szerbek között 98%, a németek között pedig 82% volt.
- 7 Az utóbbi három évtizedben a hat falu lakossága folyamatosan (népszámlálásról népszámlálásra 14-17% közötti ütemben) csökkent. A csökkenés okában azonban változás állt be. Míg a hetvenes években még kismértékű természetes szaporodás, viszont jelentős mértékű (18%-os) elvándorlás jellemezte e településeket, addig a nyolcvanas évekre az elvándorlás mértéke csökkent (13%-ra), a természetes szaporodás helyébe viszont 4%-os természetes fogyás lépett. Szentgotthárd és a hozzá tartozó Rábatótfalu népessége, s ezen belül valószínűleg nemzetiségi lakossága is a beköltözések miatt növekedett.
- 8 A nemzetiségi nyelven feltett kérdésekre igen sokan nem válaszoltak, többségük azért, mert nem értette meg pontosan azokat. A továbbiakban a feldolgozás során a magyarul feltett kérdésekre kapott válaszok adatait használok, mert az önbevallás „érvényességének” nem lehet feltétele a nyelvtudás.
- 9 1980. évi népszámlálás. A nemzetiségi települések adatai. Bp. 1983. KSH.
- 10 Ezt a becslést közölte legutóbb Dávid Zoltán is az 1990. évi népszámlálás nemzetiségi adatairól szóló tanulmányában. (Dávid 1993. 40.)
- 11 Réger 1990. 9.
- 12 Garami Erika és Szántó János az általuk vizsgált magyarországi szlovákokkal kapcsolatban írták a következőket: „Feltételezhetjük tehát egy nyelvi szocializációs tér létét, amelyről eldönthető, hogy milyen súllyal szerepelt benne a szlovák nyelv használata, és az, hogy mennyire volt mindennapos és természetes a szlovák nyelvű kommunikáció.” (Garatni-Szántó 1991. 37.)
- 13 Például Győri-Nagy Sándor brennbergbányai kutatásának eredményei szerint magyar nyelvi érvényesülésre is csak azok a kétnyelvű gyerekek számíthattak, akik a magyart második nyelvként kezdték el tanulni, akkor, amikor anyanyelvüket már magas szinten elsajátították. (Győri-Nagy 1984.)
- 14 A nyelvi szocializációs háttér erősségének mérésére hivatott változót a szülők egymás között beszélt nyelvére, az iskolai kortárs csoporttal való kommunikációban használt nyelvre, valamint a magyar nyelv elsajátításának időpontjára vonatkozó kérdések alapján alkottuk meg.

IRODALOM

- Angelusz Róbert-Tardos Róbert: Kulturális-kommunikációs rétegződés. *Szociológia* 1987. 2.
- Angyal Endre: A vendkérdés. In: *Dunántúli Tudományos Gyűjtemény* 120. szám. Különlenyomat a Magyar Tudományos Akadémia Dunántúli Tudományos Intézete Komplex földrajzi és történelmi kutatások újabb eredményei a Dunántúlon című kötetéből. Budapest, 1972.
- Botik, Jan: Az akulturáció folyamata az alföldi szlovákságnál. In: *A III. békéscsabai nemzetközi néprajzi nemzetiségkutató konferencia előadásai*. Budapest, Békéscsaba, Művelődési Minisztérium nemzetiségi önálló osztálya. 1986. 80-89.
- Dávid Zoltán: A magyarországi nemzetiségek létszáma. *Valóság* 1993. 10.
- Fényes Elek: *Magyarföld és népei*. Pest 1846.
- Garami Erika-Szántó János: *Magyarországi szlovákok*. Budapest, 1991. TÁRKI Gyorsjelentések 6.
- Giles, H.-Bourhis, R. Y.-Taylor, D. M.: Towards a Theory of Language in Ethnic Group Relations. In: *Language, Ethnicity and Intergroup Relations*. London, Academic Press 1977.
- Győri-Nagy Sándor: A kétnyelvűség kommunikatív értéke nyugat-magyarországi német-magyar kétnyelvűek körében. (Kézirat) Győr, 1984. (OTK. Nemzetiségi Dokumentáció.)
- Kozma Mihály: Nemzetiségi magatartás a tájnyelv és az irodalmi nyelv használatában a magyarországi románok körében. In: *Magyarországi Nemzetiségi Kutatások*. Budapest, ÁGK 1987.
- Liebich, A.: Kisebbségek megszámlálása és osztályozása. (Kézirat é. n.) *Magyarok és szlovének. Együttélésük és együttműködésük a jugoszláv-magyar határ mentén*. Bp, ÁGK 1987.
- Radó Péter: *Asszimiláció és nyelvhasználat. (Nemzeti, kisebbségek Magyarországon)* Budapest, Citoyen K. 1991.
- Radó Péter: A nemzeti kisebbségek nyilvános nyelvhasználata Magyarországon. *Regio* 1992. 2. 135-146.
- Réger Zita: *Utak a nyelvhez. Nyelvi szocializáció - nyelvi hátrány*. Budapest, Akadémiai 1990. Seewann, G.: A nyelv és hagyomány megőrzésének lehetőségei. *Regio* 1990. 2. 52-69. Tajfel, H.: *The Social Psychology of Minorities*, London, Minority Rights Group 1978. (MRG Report 3.)
- World Directory of Minorities*. London, Longman International Reference 1990.

PÉTER RADÓ

Assimilation and language change among Slovenians of Hungary

The article summarizes the results of a sociological survey conducted among ethnic Slovenians in Hungary living in several villages. The author begins by assessing data available on the number of Slovenians. He differentiates between the figures of state censuses and those of special estimates. According to his interpretation, there are 2100 ethnic Slovenians or people of Slovenian origin in the seven villages. The main areas of the author's inquiry are assimilation and language change. He analyzes language socialization, language competence and language use in family and in public or official contexts, cultural practices, as well as the use of various means of mass communication. Another focus of analysis is the examination of attitudes toward the transmission of cultural and linguistic values, including efforts to achieve such a goal and the question of how effective have these efforts been. In sum, an intensive assimilation is taking place among the Slovenians of Hungary and complete

language change does not seem to be very far due to the declining knowledge and use of the mother tongue among the younger generations.